

Motto:

Radostné cestování

František Ladislav Čelakovský (1828)¹

O radostné cestování!
Čtvero pánů na vozíku:
jeden spí a druhý dřímá,
třetí zívá, čtvrtý dýmá,
vozka kleje na kozlíku.
O radostné cestování,
Jaké mají velcí páni!
Hahaha, hahaha!

O radostné cestování!
Květoucími doly těmi,
kolem této tvrze šedé,
vůz tu zabeďněný jede
ověšen jsa krabicemi.
O radostné cestování,
Jaké mají velké paní!
Hahaha, hahaha!

Úvod

Když se řekne *cestování*, každý si představí něco jiného. Někdo svoji poslední dovolenou, někdo každodenní cestování do práce městskou hromadnou dopravou, jinému se vybaví slavná jména jako například Emil Holub či Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund. Každý z těchto příkladů poukazuje na jeden z mnoha aspektů cestování. Můžeme tedy říci, že se zde setkáváme s pojmem, který je obsahově velmi rozsáhlý. O to těžší je následně definovat, kdo je *cestující*, tedy ten, který se věnuje cestování. Jak trefně podotkl Michael Borovička v knize *Velké dějiny země koruny české – cestovatelství*, cestujícím je každý, kdo se nějak výrazněji pohybuje v prostoru a v čase. Cestujícím tak může být stejně tak tulák, jako obchodní cestující či dělník, který jede někam za prací.² Pojem *cestující* je tedy slovem nadřazeným slovům *cestovatel* a *turista* a zahrnuje v sobě rovněž další skupiny lidí jako například osoby cestující v rámci výkonu povolání, z náboženských pohnutek či ze zdravotních důvodů.

V naší knize se budeme pohybovat v časovém horizontu druhé poloviny devatenáctého století, konkrétně od roku 1851, kdy se v Londýně konala první světová výstava, do vypuknutí první světové války v roce 1914.³ V této době proběhla řada světových výstav, z nichž některé považujeme z hlediska českých návštěvníků za stěžejní a některé za okrajové.⁴ Proto budeme hovořit především o následujících světových výstavách: Londýn 1851, 1862, Paříž 1855, 1867, 1878, 1889, 1900, Filadelfie 1876, Chicago 1893 a St. Louis 1904.⁵ Světovou výstavu ve Vídni, která se konala v roce 1873, záměrně vynecháme, protože se konala v rámci habsburské monarchie, a Češi se na ní proto pohybovali v relativně známém prostředí. Návštěva cizí země českým turistou nám naopak dává jedinečnou příležitost sledovat

jednak projev různých kulturních stereotypů, a jednak sebereflexi českých turistů vyvolanou srovnáváním cizího prostředí s prostředím domácím.

Z rozmanitosti cílů světových výstav vyplývala také rozmanitost jejich návštěvníků, kterou ve svých vzpomínkách sami zaznamenali.⁶ Různorodost návštěvníků světových výstav souvisela s rozrůžňováním cestujících obecně. Typologii cestujících druhé poloviny devatenáctého století vytvořili například, Hyppolite Taine⁷ nebo Jiří Guth-Jarkovský.⁸ Těmito typologiemi jsme se inspirovali a stanovili pro cestující na světové výstavy typologii novou, která rozlišuje následující typy cestujících: turistu, cestovatele-odborníka a cestovatele-politika.⁹ Pojednal-li Michael Borovička ve své knize o českých cestovatelích, chceme my v této knize nastínit další dva typy cestujících druhé poloviny devatenáctého století, a to konkrétně turistu a cestovatele-odborníka.¹⁰ V žádném případě se nebude jednat o vyčerpávající výčet českých turistů a cestovatelů-odborníků. Omezíme se pouze na některé české návštěvníky světových výstav, kteří o své cestě zanechali písemné svědectví.

V první části této knihy se budeme zabývat turistou. V rámci dějin každodennosti nás bude zajímat, v jakých podmínkách se ve druhé polovině devatenáctého století cestovalo, co obnášela příprava na cestu, kde se turisté ubytovávali a jak se stravovali. Dále nás bude zajímat, jaký vliv měla na české turisty návštěva ciziny, jak prožívali styk s cizími kulturami, jak vnímali příslušníky cizích národů, a jak viděli sami sebe při konfrontaci s cizím prostředím. V neposlední řadě bychom chtěli prozkoumat efektivnost vzdělávací funkce světových výstav, kterou tolik propagovali jejich organizátoři.

Druhá část knihy se bude věnovat druhému typu cestujícího – cestovateli-odborníkovi. Jeho zvláštnost spočívá v tom, že se jedná o jakýsi mezistupeň mezi cestovatelem a turistou. Cestovatel-odborník má se svými odbornými

znalostmi a pozorovacím talentem blízko k cestovateli. Když však pročítá turistického průvodce, podniká výlety či zkouší turistické atrakce, má zároveň blízko k turistovi.¹¹ Naším cílem proto bude zachytit tato specifika a uvést je na konkrétních příkladech českých cestovatelů-odborníků. Po srovnání cestovatele-odborníka s turistou budeme věnovat pozornost i mezinárodním kongresům, které se staly v průběhu druhé poloviny devatenáctého století nedílnou součástí světových výstav. Cestovatele-odborníka často na světové výstavy vysílaly různé instituce či spolky, které mu cestu do zahraničí sponzorovaly. Jak spolky peníze sháněly, a jaké byly podmínky k získání cestovního stipendia, bude ukázáno na příkladu Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách. Dále se zaměříme na profese cestovatelů-odborníků. Bude nás zajímat, které z nich byly mezi cestovateli-odborníky zastoupeny nejvíce, a které naopak nejméně. V samotném závěru knihy pak shrneme vliv světových výstav na českou společnost a jejich provázanost s rozvojem turismu v českém prostředí.

Aby náš náhled na české turisty a cestovatele-odborníky byl opravdu všestranný, věnujeme jednu kapitolu také ženám na cestách. I když se tato kapitola nachází v první části knihy pojednávající o turistech, neznamená to samozřejmě, že neexistovaly cestovatelky-odbornice. Genderový typ ženy na cestách totiž prolíná oběma typy cestujících, jak typem turisty, tak cestovatele-odborníka. V této kapitole chceme tedy poukázat na genderová specifika cestování v devatenáctém století, která byla v jeho průběhu téměř úplně opomíjena.

O českých turistech a cestovatelích-odbornících druhé poloviny devatenáctého století budeme pojednávat na základě rozboru dobových pramenů. Jedná se především o tak zvané „cestovní zprávy“. Za cestovní zprávu považujeme jakýkoli osobní záznam o vykonané cestě – osobní korespondenci, deníkové záznamy, zápisky, pa-

měti, cestopisy návštěvníků světových výstav, ať nepublikované nebo publikované (samostatně nebo jako článek v novinách či časopise). Rozbor cestovních zpráv osobní povahy pak doplníme o rozbor česky psaných cestovních příruček, které měl v době konání světových výstav český cestovatel k dispozici. Okrajově se budeme zabývat rovněž cizojazyčnými cestovními příručkami od Karla Baedekera a Adolpha Joanna.